

УДК 631.11:332.33:004.14

Данкевич В. Є., к. е. н.
Житомирський національний агроекологічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті розкрито значення земельних ресурсів для розвитку суспільства, його продуктивних сил. Досліджено основні тенденції використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення для забезпечення продовольчої безпеки. Встановлено, що продовольча безпека на всіх етапах розвитку суспільства була і залишається однією з найважливіших проблем розвитку аграрного сектора економіки. Доведено, що без надійного і стабільного розвитку продовольчого комплексу і повного забезпечення всіма продуктами споживання будь яке суспільство існувати не може. Вивчено сучасний стан використання сільськогосподарських земель та ефективність виробництва продовольства. Розглянуто питання впливу сучасних методів господарювання на стан продовольчої безпеки. Досліджено можливості нарощування сільськогосподарського виробництва в аграрному секторі економіки для забезпечення потреб населення продовольством.

Ключові слова: продовольча безпека, землекористування, оптимізація, інтенсивне виробництво, ефективність, інвестиції.

Annotation.

Introduction. Reform of the agricultural sector has created opportunities to increase the number of land users, increasing the use of land and increase production. However, the extent of agricultural land use in many enterprises are still rather low, requiring both theoreticians and practitioners to accelerate the forces that orient to withdraw from the situation. Circumstances environmental and energy of character, combined with market conditions demand higher dynamic rotation, narrowing their specialization optimize the structure of sown areas and significant investment of capital in land resources.

For efficient operation and production of competitive products for their own security and the formation of export consignments of goods producers should be introduced in the production of innovative technologies and attract investment funds. Currently, the flow of investment capital in the agricultural sector of Ukraine's economy is characterized by a very low dynamics, although the potential of land resources is much higher compared with the potential of most European. Relevance is the question of improving the efficiency of land use to meet the needs of people with food.

Results. We found that food safety at all stages of social development has been and remains one of the major problems of civilized society. This is a problem of national life support of all segments of population. Without proper and sustainable development of the food sector and ensure complete consumption of all products no society can not exist. The fundamental basis for the solution of national food security and food independence is sustainable development of the agricultural sector and the constant increase production of agricultural products and foodstuffs. However, it should be noted that during the years of social and economic transformation and ongoing market transformation, the production of agricultural products and foodstuffs does not match the available resource capacity.

Conclusions. The study found that the importance of a stable production capacity and creating food abundance will increase productivity and use of agro- resource potential. First, it is necessary to increase the efficiency of land resources. Land resources are the basis of the economic activities of agricultural enterprises. Their effective use in the contemporary economy should be based on the following principles as the equality of all forms of land ownership, land use chargeable, the targeted, efficient and ecological land use. Only during these conditions is the ability to ensure food security and the formation of parties in export of agricultural products.

Key-words: food security, land use, optimization, intensive production efficiency investments.

Постановка проблеми. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції. Проте ступінь використання сільськогосподарських угідь у багатьох підприємствах наразі залишається на досить низькому рівні, що зобов'язує як теоретиків, так і практиків прискорити вивчення факторів, які орієнтують на вихід із даної ситуації.

Обставини екологічного та енергетичного характеру у поєднанні з кон'юнктурою ринку вимагають підвищення динамічності сівозмін, звуження їх спеціалізації оптимізації структури посівних площ та значних інвестиційних капіталовкладень у земельні ресурси з метою забезпечення продовольчих потреб населення та формування товарних партій продукції [1].

Для ефективного функціонування та виробництва конкурентоспроможної продукції

з метою власного забезпечення і формування експортних партій продукції товаровиробникам необхідно запровадити у виробництво інноваційні технології та залучати інвестиційні кошти. Наразі потік інвестиційного капіталу в аграрний сектор економіки України характеризується дуже низькою динамікою, хоча потенціал земельних ресурсів значно вищий порівняно з потенціалом більшості європейських країн [6]. Актуальності наразі набуває питання підвищення ефективності землекористування для забезпечення потреб населення продуктами харчування.

Продовольча безпека на всіх етапах розвитку суспільства була і залишається однією з найважливіших проблем розвитку цивілізованого суспільства. Це проблема національного життєзабезпечення всіх верств населення держави. Без нормального і стабільного розвитку продовольчого комплексу і повного забезпечення всіма продуктами споживання ніяке суспільство існувати не може. Фундаментальною основою розв'язання національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності є стабільний розвиток аграрного сектора економіки і постійне нарощування виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. Однак, необхідно відмітити, що за роки соціально-економічних перетворень і проведеної ринкової трансформації, виробництво сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів не відповідає наявному ресурсному потенціалу.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги стану використання земельних ресурсів товаровиробниками для забезпечення потреб населення продовольством. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях: Л. І. Абалкін, Д. П. Богиня, В. Г. Бодров, М. П. Вітковський, А. С. Гальчинський, В. К. Збарський, О. В. Крисальний, Ю. Я. Лузан, І. Н. Топіха, В. М. Малес, П. В. Писаренко, О. М. Онищенко, М. М. Федоров та ін. Дослідження цих авторів зробили значний внесок у розробку зазначеної тематики, однак реалії сьогодення переконують, що чимало питань стосовно напрямів ефективного землекористування та використання земель для забез-

печення потреб населення продовольством потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення ефективності використання земельних ресурсів для забезпечення потреб населення продовольством.

Результати досліджень. У сучасних умовах господарювання найважливіше завдання аграрного виробництва – забезпечення населення продовольством, адже чисельність населення планети з кожним роком зростає. Якщо перший мільярд людство пододало на початку XX ст., то перше десятиліття XXI ст. відзначене перевершенням семимільярдного рубежу. Лише за останні дванадцять років чисельність населення планети зросла більш ніж на один мільярд чоловік [4].

Наявна ситуація створює значну соціальну напруженість у світі. Розвинені країни планети мають перевиробництво аграрної продукції й водночас нестачу зовнішніх ринків для її реалізації. Бідні країни навпаки позбавлені фінансових можливостей для ведення власного ефективного аграрного виробництва та імпорту продовольчих товарів для забезпечення потреб населення, яке інтенсивно зростає.

Ефективне використання земельних ресурсів має винятково важливе значення для сталого розвитку аграрного сектора України. Цьому має бути підпорядковане реформування земельних відносин, на основі якого здійснено перехід до різних форм власності на землю, запроваджено платне землекористування тощо [8]. Проте у державі поки що не вирішено проблему забезпечення раціонального та екологічнобезпечного використання земельних ресурсів [5]. Протягом останніх років значно зменшилась кількість внесення мінеральних та органічних добрив, що негативно впливає на якість ґрунтів, а зрештою, на ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств.

В умовах глобалізації площа орних земель на планеті щороку на 14–16 млн га зменшується, внаслідок активних процесів ерозії, засолення, закислення опустелювання та деградації. Це – наслідок розбудови міст, нових доріг, промислових підприємств та видобутку сировини. Населення планети найбільше зосереджено у найсприятливіших

для проживання і вирощування сільськогосподарських культур регіонах планети. Внаслідок цього виснажуються природні ресурси, особливо запаси незабрудненої чистої прісної води та знижується родючість ґрунтів.

Більшість країн світу, які сьогодні займаються сільськогосподарським виробництвом, гостро потребують значних капіталовкладень в аграрну науку, у дослідження, спрямовані на створення нових, адаптованих до екстремальних умов вегетації регіону сортів та гібридів, забезпечення сучасних технологій їх вирощування, раціональних систем землекористування [7].

В Україні за останні 10 років набула актуальності проблема раціонального використання земельних ресурсів, так як значно погіршився їх якісний стан. Це пов'язано з

недотриманням науково обґрунтованих норм ведення господарської діяльності багатьма сільськогосподарськими підприємствами, що піклуються більше про отримання прибутку, ніж збереження родючості ґрунту. У результаті такої безгосподарної діяльності, ґрунт виснажується, сильніше підпадає ерозійним процесам [2].

Від якісного стану земельних ресурсів залежить врожайність і якість сільськогосподарських культур, можливості вирішення продовольчих проблем. Ефективне використання земельних ресурсів можливо лише при оптимальному варіанті структури посівних площ, раціональній системі обробітки ґрунту, системі живлення і захисту рослин. Для прикладу розглянемо ефективність використання земельних ресурсів Житомирської області (табл.1).

Таблиця 1

Ефективність використання земельних ресурсів Житомирської області

Показники	2012р.	2013р.
Земельний фонд усього, тис.га	2982,7	2982,7
у тому числі:		
- сільгоспугіддя, тис.га % від усіх сільгоспугідь України,	1286,6/3,1	1284,4/3,1
з них рілля	1032,4/3,1	1043,3/3,2
Суб'єкти господарювання, од.:		
- фермерські господарства	948	963
- господарські товариства	713	733
- приватні підприємства	473	462
- колективні підприємства	30	29
Валова продукція сільгоспвиробництва, млн.грн./% від виробленої в Україні в тому числі:	7910,2/3,5	8410,1/3,3
- рослинництво, %	5102,4/3,4	5532,0/3,1
- тваринництво, %	2807,8/3,8	2878,2/3,7
Валовий збір та питома вага основної продукції рослинництва в загальних обсягах України, млн т/%:		
- зернові %	1,69/3,6	2,1/3,3
- кукурудза на зерно %	1,04/4,9	1,56/5,1
- цукрові буряки %	0,5/3,0	0,42/3,9
- соя %	0,14/0,6	0,16/5,8
- соняшник %	0,09/1,0	0,1/0,9
Виробництво продукції тваринництва та питома вага в Україні:		
- м'ясо, тис.т/%	77,5/2,5	83,6/2,5
- молоко, тис.т/%	595/5,2	597,8/5,2
- яйця, млн шт./%	519/2,7	561,5/2,9

Джерело: власні дослідження.

У Житомирській області переважають ґрунти, які характеризуються значно нижчою природною родючістю, порівняно із Лісостеповою зоною. Земельний фонд області станом на 1 січня 2013 р. становив 2982,7 тис. га. У його складі більше половини площ – 1587,9 тис. га займають землі сільськогосподарського призначення. Житомирщина виробляє біля 4 % валової продукції сільськогосподарства держави. Область посідає провідні позиції по виробництву ряду зернових та технічних культур, зокрема кукурудзи на зерно картоплі та сої.

Серед найбільш потужних аграрних підприємств області слід відмітити: ПСП Агрофірма “Світанок”, ТОВ “А.Т.К.”, ПАТ “ТАКО”, ТОВ “Укр Агро РТ”, ТОВ СП “Нібулон”, ТОВ “Укрзернопром”. Основний напрям інвестування – галузь рослинництва. У розвитку аграрного сектора економіки Житомирської області спостерігається постійне зростання обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, що дає змогу забезпечити потреби населення основною сільськогосподарською продукцією відповідно до продовольчих норм споживання (табл. 2).

Таблиця 2

Забезпечення потреб населення Житомирської області основною сільськогосподарською продукцією, 2013 р.

Назва продукції	Потреба з урахуванням норм споживання, тис. т	Обсяг виробництва в регіоні у 2013 році, тис. т	Рівень забезпечення в регіоні до норм споживання, %
Зерно,	397,6	1680,0	422,5
в т.ч. на продовольчі цілі	151,2		
насіння	71,9		
зернофураж	174,5		
М'ясо	53,4	54,2	101,5
Молоко	435,2	595,0	136,7
Картопля	606,01	1300,0	214,5
в т.ч. на продовольчі цілі	120,81		
насіння	213,2		
корм	272		
Овочі	150,9	242,0	160,4
в т.ч. на продовольчі цілі	139,9		
насіння	1,0		
корм для с.-г. тварин	10,0		
Яйця (штук)	279,8	519,3	185,6
Цукор	30,5	48,0	157,3

Джерело: власні дослідження.

Аналіз обсягів виробництва основної сільськогосподарської продукції та балансів попиту і пропозиції продовольства показує, що Житомирська область забезпечує свої внутрішні потреби основною сільськогосподарською продукцією. Важливим завданням наразі є підвищення родючості ґрунту. Розв'язання цієї комплексної проблеми одна з передумов гарантування продовольчої безпеки, підвищення життєвого рівня населення та розвитку сільських територій.

Підвищити родючість ґрунту можна з внесенням органічних і мінеральних добрив.

На жаль, тваринницька галузь перебуває в кризовому стані, тому забезпечення органікою полів знаходиться під великим питанням. У сільському господарстві з мінеральних добрив, важливого фактора підвищення врожаю, використовуються азотні, фосфорні, калійні, комплексні добрива, які суттєво впливають на кількість і якість сільськогосподарської продукції, покращують родючість ґрунтів і відповідно регулюють баланс біогенних елементів і гумусу. Зокрема, до 50% урожаю сільськогосподарських культур отримують за рахунок внесених добрив. Це

досягається за рахунок ефективного застосування добрив при дотриманні науково обґрунтованої системи агротехнологій вирощування сільськогосподарських культур, включаючи регулювання кислотності ґрунту, боротьбу з бур'янами, хворобами та шкідниками рослин, правильний вибір сорту, дотримання оптимальних строків посіву, норм висіву та посадки, обробки ґрунту.

З метою забезпечення продовольчої безпеки та налагодження порядку з використанням земель сільськогосподарського призначення потрібен державний контроль та моніторинг ефективності використовуваних земельних ресурсів. Для раціонального використання сільськогосподарських земель, українським аграріям необхідно дотримуватися комплексу елементів технологій вирощування сільськогосподарських культур, спрямованих на підвищення родючості ґрунту та отримання високих врожаїв.

Висновки. Важливе значення для стабільного нарощування виробництва і створення продовольчого достатку матиме підвищення продуктивності і використання аграрно-ресурсного потенціалу, особливо земельних ресурсів. Ефективне землекористування має забезпечити природоохоронний,

ресурсозберігаючий і відновлювальний характер використання ґрунтів.

Вимоги раціонального землекористування передбачають реалізацію наступних заходів: для приведення у відповідність біологічних особливостей рослин з виробничим і територіальними властивостями земель необхідно найкращим чином розмістити посіви і сформувати сівозміни; з метою забезпечення не лише ефективного використання родючості ґрунтів, але і його піднесення слід використовувати технології, які б враховували особливості конкретної ділянки ріллі; необхідно здійснити комплекс ресурсозберігаючих та природоохоронних заходів і впроваджувати екологічні технології.

Земельні ресурси є основою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Їх ефективне використання у сучасних умовах господарювання має ґрунтуватись на таких принципах, як: рівноправність усіх форм власності на землю; платність землекористування; цільове, раціональне та екологічнобезпечне використання земель. Лише при виконанні даних умов є можливість забезпечення продовольчої безпеки та формування експортних партей сільськогосподарської продукції.

Література

1. Гуторов А. О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А. О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 102–107.
2. Держземагенство: фінансування робіт з охорони земель здійснюється вкрай незадовільно [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua>
3. Дивнич А. В. Методичні підходи при здійсненні експертної грошової оцінки вартості земель сільськогосподарського призначення / А. В. Дивнич // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 2 (т. 1). – С. 97–104.
4. Онегіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В. Онегіна // Економіка України – №11. – 2010 р. – С. 62–72.
5. Писаренко П. В. Формування екологічно збалансованих агроєкосистем шляхом усунення негативних явищ у сучасному розвитку ґрунтових процесів / П. В. Писаренко, А. В. Калініченко, О. О. Горб // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. – № 1. – С. 11–14.
6. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / П. Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.
7. Топіха І.Н. Визначення ринкової ціни земель сільськогосподарського призначення в Миколаївській області / І.Н.Топіха, О.Є.Новіков // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірн. наук. пр. Випуск 209. Дніпропетровськ: ДНУ. – 2005. – С.581–586
8. Федоров М.М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 72–81.
9. Ярошенко П. П. Енергозбереження та екологічна безпека у процесі обробітку ґрунту / П. П. Ярошенко, М. М. Опара // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2008. – № 1. – С. 6–11.